

“ŽIVA DEDIŠČINA”
“*LIVING HERITAGE*”

NESNOVNA DEDIŠČINA VAROVANIH OBMOČIJ NARAVE

Peter Simonič

101

IZVLEČEK

V članku se ukvarjam z nekaterimi metodološkimi in konceptualnimi težavami, na katere naletimo ob preučevanju nesnovne dediščine na sploh in še posebej v varovanih območjih narave. Problemi pri zajetju in obravnavi nesnovne kulturne dediščine nastajajo zaradi paradigmatičnih sprememb v antropologiji, zaradi opredeljevanja nesnovne dediščine v dokumentih UNESCA, kakor tudi zaradi spremenjenega družbenega dojemanja zaželenih in nezaželenih aktivnosti. Osnovna družbena enota analize je gospodinjstvo.

Ključne besede: nesnovna dediščina, antropologija, varovana območja narave, gospodinjstva, Pohorje

ABSTRACT

The paper addresses the methodological and conceptual difficulties encountered in the study of the intangible heritage in general, and specifically in protected natural areas. Problems arise in registering and treating the intangible cultural heritage because of the paradigmatic changes in anthropology, the definition of the intangible heritage in UNESCO documents, and also because of the changed social understanding of desirable and undesirable activities. The basic social unit in the analysis is the household.

Keywords: intangible heritage, anthropology, protected natural areas, households, Pohorje

Uvod

S politiko, gospodarstvom in upravljanjem varovanih območij se epizodno ukvarjam od leta 2000. V tem času sem objavil nekaj znanstvenih besedil, enega od vrhov tovrstnega dela pa predstavlja zbornik *Ethnography of protected Areas* iz leta 2006. V tem zborniku sem zbral najboljša besedila z mednarodnega posveta z istim naslovom, ki se je odvil tri leta prej na Pohorju. V svojem prispevku sem utemeljeval potrebo po bolj natančnem poznavanju lokalnega načina življenja, torej potrebo po podatkih, s katerimi bi lahko uravnotežili globalno in lokalno perspektivo pri upravljanju varovanih območij narave (Simonič 2006). V ta namen sem redefiniral utečeno metodo timskega etnološkega preučevanja z raziskovalnimi delavnicami. Ugotavljal sem, da brez dolgotrajnejšega stika z domačini, bivanja in dela z njimi ni mogoče govoriti o resni

etnografiji, saj s kratkotrajnimi obiski za intervjuje in opazovanje privatnega in javnega življenja ostajamo resnično zgolj na površini, na ravni simptomatike, označencev. Če za naše delo dobivamo finančno pomoč občine ali države, izgubljammo še dodatni del raziskovalne suverenosti. Z bivanjem pri domačinih torej dosežemo blagodejne metodološke, etične in finančne učinke.

102

Raziskave ustanavljanja, upravljanja, politike in ekonomije varovanih območij sem opravljal na območjih Krajinskega parka Ljubljansko barje in Kozjanskega regijskega parka, s kratkimi raziskovalnimi obiski pa sem se seznanil tudi s situacijo v Južnoafriški republiki, v Makedoniji, na Poljskem in Hrvaškem. Glavnino etnografskega dela sem opravil na območju Pohorja, ki se že dobrih trideset let omenja v različnih lokalnih in nacionalnih načrtih za razglasitev zavarovanega območja – regijskega parka, vendar iz administrativnih, finančnih in političnih razlogov do tega vse do danes ni prišlo. V tem času sem se iz okoljevarstvenega delavca prelevil v distanciranega opazovalca pogajalskih postopkov različnih interesnih skupin glede pomena in rabe (pohorskega) ekosistema, kulturne krajine in dediščine.

Ko sem začel razmišljati o nesnovni dediščini varovanih območij narave, sem se znova znašel pred znano dilemo: polje preučevanja, identificiranja in evidentiranja nesnovne kulturne dediščine je omejeno na tiste vidike kulture, ki so uporabni pri razvoju turističnih dejavnosti in krepijo esencializem (prim. Herzfeld 2003).

V nadaljevanju bom kritično ovrednotil brošure UNESCO, v katerih so podrobneje razložili sestavine nesnovne kulturne dediščine: *What is Intangible Cultural Heritage?* (WIICH 2003), *Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage* (CSICH 2003) in *Intangible Cultural Heritage Domains* (ICH 2003). Koncept nesnovne kulturne dediščine bom ovrednotil v luči politične in ekonomske antropologije ter teorije/prakse kulturne dediščine. Najprej pa naj na kratko predstavim območje Pohorja, ki je osnova širšega metodološkega premisleka.

Pohorje

Pohorje je del podalpske regije, ki leži na skrajnem vzhodnem delu Alp in se izteka v panonsko nižino. Gre za precej veliko območje. Od Maribora na vzhodnem do Dravograda na zahodnem robu meri sedeminštirideset kilometrov, najdaljša razdalja med severnim in južnim robom pa znaša petindvajset kilometrov. Gozd prekriva slabih sedemdeset odstotkov tega območja. Na nadmorski višini šesto metrov in več je mogoče najti kar okrog tisoč kmetij. Poselitev tega območja in oblikovanje kulturne krajine naj bi se začela predvsem po 16. stoletju, ko je zmanjkovalo rodovitne zemlje v nižinah (prim. Makarovič 1978). Izsekavanje so pospeševali kolonizatorji in fevdalci, veleposestniki in trgovci, predelovalci in drugi, ki so izgrajevali eksistenco in dobiček na lokalnih surovinah in virih (gozdarji, oglarji, steklarji, splavarji, kamnoseki, mlinarji ipd.) (Baš 1967; Natek 1992). Industrializacija 19. in 20. stoletja je mnoge prebivalce pritegnila k delu v dolini, tako da so se pojavili pol-kmetje ali pol-proletarci. S povečevanjem prebivalstva in z dedovanjem se je posest drobila, pogosteje pa se je spreminjalo tudi njeno lastništvo.

Novodobna evropska politika povzroča opuščanje kmetijstva s strani manjših lastnikov in kopičenje posesti v rokah velikih in specializiranih gospodarstev. Na Pohorju gre torej za (visokogorsko) kmetijsko-gozdarsko ekonomijo s specifično zgodovino interakcij med naravnimi in družbenimi danostmi, predvsem pa gre za območje, ki je "od nekdaj" korespondiralo z družbeno-ekonomskimi potrebami širšega geografskega območja.

Po načrtih iz začetka osemdesetih let 20. stoletja naj bi Pohorje zavarovali kot naravni park. Ker to področje v programih naravovarstvenikov omenjajo kot bodoči regijski park, bi morali v ta namen vzpostaviti območje strožjega in ohlapnejšega varovanja, za izvajanje aktov pa bi moralo skrbeti posebej za to ustanovljeno pravno telo (Zakon 2004). Ohlapnejše varovanje zadeva kulturno krajino, za katero je značilna močnejša prepletenost družbenih in naravnih dejavnikov ekosistema in v teh načrtih predstavlja tamponsko/amortizacijsko območje (angl. "buffer zone"), ki bi vključevalo večino pohorske visokogorske populacije in razpršene poselitve. Kulturna krajina je torej v naravovarstvenih načrtih kulturno-ekološki ovoj neokrnjenih naravnih vrednot varovanega območja narave (prim. Phillips 2002), ki vpelje ekosistemsko posploševanje.

103

Najvplivnejšo regionalizacijo slovenskega etničnega ozemlja je predlagal Vilko Novak (1960). Opredelil je štiri regije s podobnimi gospodarskimi, družbenimi in kulturnimi značilnostmi: primorsko, alpsko, panonsko in osrednje slovensko. Njegova tipologija je dolgo določala prostorsko organizacijo gradiva med slovenskimi etnologi (prim. Baš 1980). Zadnji poskus regionalizacije "slovenskega etničnega ozemlja" je identificiral 96 enot (Bogataj in Hazler 1996). Območje Pohorja sta avtorja razdelila na severni in južni del. Ker svoje odločitve v besedilu nista utemeljila, predvidevam, da gre tudi tu za razliko na temelju prevladujočih gospodarskih dejavnosti: južni (prisojni in položnejši) del je primernejši za kmetijstvo, severni (osojni in strm) pa za gozdarstvo. Sicer na obeh legah Pohorja najdemo obe dejavnosti: gre torej za kontinuum ali spekter med eno in drugo možnostjo. Na epistemološki ravni Novakova in Bogataj-Hazlerjeva regionalizacija ponujata kulturno-ekološko posploševanje.¹

Z osamosvojitvijo Slovenije in novo administrativno delitvijo je območje Pohorja pripadlo šestnajstim občinam, ki Pohorje obravnavajo kot lastno zaledje.² Prek občinskih zastopnikov na to območje vstopajo turistična in prehrabena industrija, politične stranke in podobno. Pohorci se identificirajo s temi administrativnimi enotami, torej pristajajo na takšno politično identifikacijo: oznaka "Pohorč", ki opredeljuje regionalno, hribovsko identiteto, ima negativno konotacijo.

Govorimo lahko o policentризmu pohorskih administrativnih identitet, naravovarstvena in kulturološka regionalizacija pa sta to območje poenotili oziroma izpostavili podobnosti regije pred njenimi notranjimi razlikami.

¹ Utemeljitelj kulturne ekologije Julian Steward je družbeno organizacijo in kulturne vrednote razlagal z naravnimi pogoji in ekonomskimi prilagoditvami nanje (Steward 2008 [1938]). S stališča sodobne ekološke antropologije je tovrsten pristop neprimeren, ker enači etnični in ekološki sistem oziroma identitete zapira v meje lastnega naravnega okolja (Kottok 1999).

² Administrativni razdelitvi Slovenije je sledil Slavko Kremenšek: vasi, mesta in njihove okraje je obravnaval kot mikro-regije (etnološka topografija; Kremenšek 1974).

Materialna, nesnovna in živeta dediščina

Slovenska etnologija se je in se še vedno ukvarja s kulturnimi stvaritvami, identitetami in tradicijami. Vendar če je bilo poslanstvo preučevanja tradicionalne kulture predvsem trganje izginjajočih načinov življenja in identitet pozabi, se je s sprejetjem *Konvencije o zaščiti svetovne kulturne in naravne dediščine* (CPWCNH 1972) in z intenzivnim ukvarjanjem z njo poudarek polagoma prenesel na premislek o njeni konstruktivistični naravi, torej na spremembe v njenem obsegu in definicijah, ki da podlegajo aktualnim družbenim okvirjem in potrebam. Za razliko od "tradicije", ki načeloma ni bila vprašljiva in je bila konstitutivna za slovensko etnologijo, se zdi dediščina veliko bolj ideološko determinirana in aktivistična. Raziskovanje je identificiralo njeno rabo za dokazovanje etnične "avtohtonosti" in za doseganje nacionalne "emancipacije" (etno-nacionalizem), koristna pa je tudi v ekonomskih dejavnostih (turistično trženje) in za potrebe vzpostavljanja lokalnih in regionalnih identitet. V celotnem procesu izumljanja in varovanja kulturne dediščine ne moremo mimo razmerij moči, torej licenc za dediščinsko selekcijo; "dediščina" je, tako kot "kultura", rezultat političnega in ekonomskega življenja in pogajanja. Nacionalizem, kapital in vednost so prepleteni (Foucault 1991).

104

V ospredje so – sicer počasi, a vseeno – doma in v tujini prihajali kritični ogledi konceptov, kot so tradicije (Hobsbawn in Ranger 1983), družbeni spomin (prim. Gross 2000) in modernizacija (Plattner 1991; Ervin 2000; Nolan 2002). Dediščina je postala sidrišče kolektivne identitete v spreminjajočem se svetu (Lowenthal 1998; Jezernik 2010).

Konvencija o varovanju nematerialne kulturne dediščine (CSICH – Convention for Safeguarding of Intangible Cultural Heritage (2003)) je vnesla nov poudarek, ki ga lahko po moje enačimo s "Kremenškovi epistemološki obrat" od preučevanja predmeta k njegovemu nosilcu, torej k "načinu življenja" (Baš 1978; Kremenšek 1985). Ne gre več za kulturne artefakte, za materializirano znanje in vrednote, temveč za družbena razmerja, rituale, ustno izročilo in prenašanja znanja "iz generacije v generacijo", za družbeni kontekst, v katerem se pojavlja in reproducira (materialna) kultura. Koncept torej v resnici ni nov, bistveno je to, da prihaja s strani Organizacije Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO) – da je obligatoren za vse države podpisnice tega protokola. S tem je etnologija dobila nov močan argument za utemeljevanje lastne družbene relevantnosti in strokovne solidarnosti.

Po drugi strani je omenjena Konvencija o zaščiti kulturne in naravne dediščine iz leta 1972 spodbudila razmišljanja o konkretnih postopkih varovanja dediščine. Tako kulturološki kot naravoslovni tok sta se odzivala na povečan pritisk na naravne vire v okvirih doktrinarne (neoliberalne) ekonomske rasti, standardizacije in homogenizacije. Na področje praktičnega (aplikativnega) naravoslovja je močno vplivala *Konvencija o varovanju biotske raznovrstnosti* (CBD), ki so jo leta 1992 sprejeli v Riu de Janeiru. Biološko raznovrstnost naj bi ohranjali v naravi sami, "in situ". Pritiski globalne ekonomske in politične homogenizacije ter odpori nanjo so na drugi strani pripeljali do UNESCOVE univerzalne *Deklaracije o kulturni raznolikosti* (DCD 2002). Ta je nastala predvsem iz strahu pred eskalacijo "medcivilizacijskih spopadov", ki jih je naznanil

napad na stolpnici Svetovnega trgovskega centra v New Yorku leta 2001 (DCD 2002: 11). Snovalci so zapisali, da je kulturni dialog mogoč le ob upoštevanju in spoštovanju pestrosti družb in kultur. Tako lahko historično linijo ločene naravne in kulturne dediščine od sedemdesetih let 20. stoletja na kratko zaokrožimo s koncepti, kot so *varovanje* (institucionalizirano zoperstavljanje družbeni dinamiki in zakonsko obvezno po ratifikaciji; CSICH 2003), “*in situ*” (ohranjanje in varovanje v naravnem/življenjskem okolju) ter *raznovrstnost* in *raznoličnost v konceptualnem konfliktu*.³

Za označevanje nesnovne kulturne dediščine je novi *Zakon o varstvu kulturne dediščine* (Zakon 2008) vpeljal tudi besedno zvezo “živa dediščina”, s katerim naj bi izpostavili prav usmerjenost k ljudem, ne k stvarim in objektom. Dediščino živimo in na ta način vzpostavljamo stalni dialog s preteklostjo, s samim sabo, pravzaprav z lastno kulturno esenco. Živa dediščina naj bi prenašala verifikacijske postopke in argumente med sodobniki in iz generacije v generacijo. Toda “living heritage” je mogoče razumeti kot nesnovno dediščino – živo dediščino, kakršno smo opisali zgoraj, sam pa jo razumem še kot “živeto dediščino”. Ta praviloma ni zabeležena, ker se odvija na ravni intimne ali privatne sfere, dogaja se kot “vsakdanji način življenja”. Živeta dediščina je vrojen (angl. “embedded”) družbeni in kulturni kapital skupnosti ali skupine in ne zadovoljuje nujno pogojev za evidentiranje in registracijo. Še posebej če se dogaja pod ravnijo tako imenovane ljudske kulture ali civilne družbe (ritualov, festivalov, uprizarjanja, institucionalnega obrtniškega znanja ipd). Nesnovna dediščina obratuje na različnih družbenih ravneh, tega se moramo zavedati, ko govorimo o prevladujočem teoretskem horizontu in o njenih morebitnih ekonomskih (turističnih) rabah – o njeni folklorizaciji in družbeni koristnosti.⁴

Nesnovna dediščina kot socializacijsko omrežje

Konvencija o varovanju nesnovne dediščine izpostavlja ustno izročilo (folkloristika, mitologija, kozmologija), različne praznične dogodke letnega in življenjskega cikla, deloma pa tudi znanja, ki pripeljejo do nastanka različnih obrtniških in umetniških artefaktov (CSICH 2003: 3; ICHD 2003).

V smislu ohranjanja družbene organizacije in znanj povezanih z naravo in kozmosom, je videti, da je nesnovna dediščina namenjena predvsem staroselskim skupnostim na obrobju svetovnega sistema, deloma pa tudi vrednotenju tradicionalnega načina življenja (“ljudstev”) na polperiferiji ali v središču svetovnega sistema.⁵ Zavedati

³ Raznovrstnost je primerna za naravoslovje, medtem ko bi v humanistiki in družboslovju raje uporabljali termin raznoličnost, da bi se izognili kulturno-evolucijskim in rasističnim konotacijam (ne gre za različne vrste ljudi!). Konceptualno nasprotje nastaja zato, ker so leta 2001 v Sloveniji ločili integralno službo – Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine – na Zavod za varstvo kulturne dediščine in Zavod za varstvo narave.

⁴ Miha Kozorog je v analizi Posočja (2009) pokazal, da ne gre pozabiti na turistični pomen festivalov, ki so vsebinsko in menedžersko del globalne, množične pop kulture. (Jih bomo vpisali v Register nesnovne dediščine?)

⁵ Da gre pri varovanju nesnovne kulturne dediščine predvsem za ohranjanje socialnega kapitala zamišljenih “predindustrijskih skupnosti”, govorijo fotografije v edicijah UNESCA, kjer lahko vidimo različne plesalce “tradicionalnih plesov”, dejavnike ustnega slovstva in izdelovalce obrtniških izdelkov (WIICH 2003; CSICH 2003; ICHD 2003).

se moramo, da so vse te oblike skupnosti (angl. "communities") že zdavnaj podlegle procesom modernizacije in nacionalizacije, zato bi metodološko in dejansko vztrajanje na tradicionalnem povzročilo antagonizme (kulturno stagnacijo), ne pa razvojno prednost (prilagoditev). Nenazadnje ne moremo spregledati procesov izumljanja tradicij, ki so mitološke zgodovinske delce zlepili v nove performativnosti. Problema modernizacije so se snovalci slovenskega Registra nesnovne dediščine zavedali (RND 2008: 22).

106

To nas privede do problema kolektivističnega (esencialističnega) opredeljevanja kulturne dediščine in družbene stratifikacije: pomembne so etnične, narodnostne (in regionalne) identifikacije. Sklicevanje na pretekli način življenja in nesnovno dediščino je bolj ideološka intervencija s pozicije politične in znanstvene zmožnosti in moči kot pa metodologija, ki upošteva sodobna teoretska spoznanja. Koncepti in vsebine nesnovne in materialne dediščina črpajo elemente iz manj ali drugače stratificiranih, protomodernističnih skupnosti 19. stoletja (ljudstvo, staroselci) in so identifikacijski temelj etničnih nacionalizmov širom po svetu. Reči je mogoče, da je dediščina – materialna in nematerialna – konstitutivna za celotno skupnost in za posamezne družbene skupine, ki jo tvorijo, v potrebi po učinkovitosti pa je dediščina vedno posploševalna, tako kot zgodovinopisje samo (Lowenthal 1998). Nesnovna kulturna dediščina je tako še ena fronta, na kateri se bije bitka za nacionalne/regionalne posebnosti in vire v globalnem svetu. Tako za varuhe kulturne dediščine kot za naravovarstvenike je diverzitetna idejna platforma, ki jo aplicirajo do regionalne ravni (kulturnega območja ali ekosistema). Iskanje tradicije/dediščine na ravni lokalnih skupnosti v glavnem krepi administrativno delitev nacionalne države ali postavlja domačine na kulturni zemljevid nacije in sveta (prim. Fikfak 2003). Regionalizacija kulturne dediščine je vprašljiva tudi zato, ker pogosto spregleduje imperialne dediščine, torej vpetost načinov življenja v širše okvire, ki so daleč od avtentičnosti in avtohtonosti (Baskar 2005).

Z ozirom na kulturno-evolucijske teorije nastanka primarnih držav lahko družbeno nukleacijo (zahodne) družbe obravnavamo kot komplementarni pol univerzalizacije oziroma globalizacije (Lewellen 1992: 65–67). V kulturno evolucijski paradigmi se skupnosti najprej delijo na klane in rodbine, novoveška modernizacija pa naj bi razkrojila razširjeno družino in ustvarila jedrno družino kot najbolj "naravno gradivo" nacionalne skupnosti oziroma države. Ker iz Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine veje duh *ohranjanja socialnega in kulturnega kapitala skupnosti*, ne moremo mimo dejstva, da je danes družina oziroma gospodinjstvo temeljna družbena enota deljene odgovornosti in altruističnega eksistenčnega prispevka in dedovanja (ekonomskega, socialnega in kulturnega kapitala) (prim. Holy 1996) in da se njen obseg in struktura spreminjata glede na širše družbene pogoje (prim. Pine 2003: 226). Vse, kar je na "višji ravni", je administrirano, institucionalizirano in regulirano s strani države.

S tem ne želim povedati, da je družina izvzeta iz meščanskega prava, prav nasprotno. Meščanska ideologija temelji na atomizaciji in individualizaciji skupnosti, v kateri je družina oziroma gospodinjstvo temeljna in prva biološko- in materialno-reproduktivna ter socialno-varnostna enota, ki domnevno amortizira pritiske tržne družbe (Wallerstein 2006; Narotzky 1997). Aplikacija zahodnoevropskega koncepta gospodinjstva zato v mnogih neevropskih okoljih povzroča metodološke probleme

in tudi odpore; zaradi različnega obsega bazičnih ekonomskih in sorodstvenih enot, različne sorodstvene strukture ipd. so dejstva drugačna, kot veleva norma na zahodu (Morill in James 1990: 459). Tudi v središču meščanske in globalne skupnosti se recimo enostarševske ali istospolne družine ne skladajo s to normo. Kot gospodinjstva že. Družina in gospodinjstvo sta očitno različni stvari (Pine 2003).

Slovenski register nesnovne kulturne dediščine se najbolj posveča podobam in praksam ljudske kulture in ustvarjalnosti, ne upošteva pa – tako kot v mnogih drugih državah – socialnih omrežij in tradicij/dediščin na ravni “temeljnih družbenih enot” – gospodinjstev – (RND 2008). Zato se ne smemo čuditi, če projekti nesnovne dediščine doma in v tujini krepijo patriotizem in tako reproducirajo kolektivistične (esencialistične) razlike. Seveda se postavlja vprašanje, če bi bila tako široko zastavljena akcija varovanja nesnovne dediščine družin in gospodinjstev sploh izvedljiva, smiselna in zaželena. Gospodinjstva so se med seboj vedno razlikovala (po dejavnostih, sestavi ipd.), zato je težko opredeliti, kateri način življenja, prenašanja znanja ipd. bi potem lahko predstavljal “univerzalni tip”.

107

Če pa upoštevamo, da kultura (in dediščina) ni reificirana, ampak je zgodovinsko nastala in je izpogajana v interakciji med posamezniki – dejavniki (Bourdieu 1977; Giddens 1979; Roscoe 1993; Baskar 1999 – po E. Wolf; Rapport in Overing 2000: 249–257), potem je logično, da je izhodišče analize kulturnega snovanja predvsem posameznik. Z vidika opisovanja in varovanja nesnovne kulturne dediščine to zadevo dodatno zaplete. Družine/gospodinjstva analiziramo kot družbena omrežja (motivi, otroštvo, osebne integracije, koristi, sorodniške norme ipd.) (prim. Sapir 2002; Pine 2003). Razdalje med temi “osnovnimi celicami” potem tvorijo “lokalno skupnost”, “kulturo”, “civilno družbo”. Vsekakor bi morali na teh ravneh mreženja etnografsko beležiti postopke in vsebine znanja o naravi in kozmosu, različne družbene prakse ipd. To so elementi primarne in sekundarne socializacije, ki je okvir priučitve kulturnih kompetenc in “tradicij”.⁶

Kljub stalnemu spreminjanju in prilagajanju Morrill in James (1990) ugotavljata, da so norme, ki veljajo znotraj družin/gospodinjstev, zelo vztrajne, podobno, kot je recimo Cezaneuve (1986) ugotavljal za obredje. Nesnovna dediščina je torej persistentna tako na ravni “privatnega” kot “javnega” življenja.

Družinsko/gospodinjstvo raven nesnovne kulturne dediščine lahko raziskujemo z dolgotrajnejšim bivanjem v gospodinjstvu (Simonič 2006), z življenjskimi zgodbami (npr. Ramšak 1994; Stanonik 2002; Čebulj - Sajko 2008) ali z raziskavami družinskih in sorodstvenih odnosov v preteklosti in sedanjosti (npr. Hudaes 1994; Ravnik 1996). V splošnem pa lahko rečemo, da so raziskave družine in gospodinjstva kot ekonomskih in proizvodnih jeder in kot mrež primarne socializacije ter medijev nesnovne dediščine v slovenski etnologiji izjeme.

⁶ V zasnovah slovenskega Registra nesnovne dediščine (RND 2008: 22) beremo, da so se v Belgiji odločili na seznam nesnovne dediščine uvrstiti tudi popularno kulturo in cyberkulturo ter kulturni repertoar, ne samo izvorno ustvarjanje.

Kulturna raznoličnost in dinamika varovanih območij narave

Na perifernih kmetijsko-gozdarskih območjih je znanje o naravnem okolju (in kozmosu) posredovano predvsem za družinskim oziroma gospodinjstvom omizjem ali skozi neposredne prakse ravnanja z naravnim okoljem in viri.⁷

To znanje ni "domorodsko", torej parcialno in posebno glede na vsa ostala znanja, ampak je že dolgo prepojeno z informacijami, ki v gospodinjstva prihajajo s knjigami, šolskim sistemom, množičnimi mediji in različnimi migranti. Pohorska (in druga) gospodinjstva imajo lastne bolj ali manj skromne knjižnice, s svetom so povezana z internetom, otroci hodijo v vrtnice in šole in podobno, skratka znanje in ravnanje v okolju, v katerem živijo, se stalno preverja in prilagaja glede na druge in drugačne parcialnosti.

108

Nekatere sestavine nesnovne dediščine kmetijsko-gozdarskega okolja prihajajo v konflikt z drugimi konvencijami in deklaracijami. Če je bilo nekoč za prenos znanja iz generacije na generacijo nujno, da so mladi sodelovali v proizvodnih procesih (kmetijstva, gozdarstva in obrti), danes tovrstno "otroško delo" postaja sporno, še posebej, če ni posebej ekonomsko ovrednoteno in mlade morebiti odvrča od šolanja (Nieuwenhuys 1996). Po drugi strani je prav šolanje eden glavnih razlogov za preoblikovanje ruralnih skupnosti, saj mladi ob vrnitvi vnašajo radikalne, pogosto nujne tehnološke in idejne posodobitve. Lahko pa izobrazba in lažje življenje v mestih mlade odvrčata od tega, da bi se še vrnili domov in se mučili tako kot njihovi stari. Mogoče se vrnejo pozneje kot "vikendaši", s čimer se seveda spet spremeni vsebina parcialnega pogleda na naravno okolje in znanje o njem. Nesnovna kulturna dediščina je v neposredni zvezi z ekonomsko dediščino zamišljenega območja regijskega parka.

Na kulturno krajino Pohorja je v zadnjih dvajsetih letih močnejše vplivala denacionalizacija. Novi-stari lastniki oziroma njihovi dediči niso imeli nobenega znanja o trajnem ravnanju z gozdovi. Pogosto za to niso imeli niti interesa, zato so radikalno posegali v ekosistem, da bi v najkrajšem času iz njega potegnili kar največ ekonomske koristi. Domačini večinoma ne uporabljajo več naravnih materialov (kamen, les) za gradnjo bivališč in gospodarskih poslopij. Z nakupom gradbenega materiala po eni strani zagotavljajo kontinuiteto okoljsko sporne gradbene industrije in postajajo "odvisni" od nje, po drugi strani pa spreminjajo kulturno podobo krajine in bivalno kulturo.

Za ostarele družinske člane pogosto ne skrbijo več na domačijah, ampak jih lahko preselijo v domove v urbanih središčih v dolini: solidarnost temelječa na pokojninskem sistemu se prenaša na raven države oziroma trga.

Poleg omenjenega doktrinarnega *ekologizma* na izčrpavanje gospodinjstev vpliva tudi *neoliberalna* ekonomija (prim. Gudeman 2003: 176–177). Oba koncepta sta v bistvu povezana z globalizacijo (Gupta 2005). Modernizacija je pomenila uvajanje strojev, novih pasem in semen, umetnih gnojil in krme, pomenila je tudi odvisnost od ekonomske politike trgovcev. V obdobju slovenske post-socialistične tranzicije so se mnogi dodatno

⁷ V tem spisu zanemarjamo druge družbene skupine in interese, ki jih prav tako imenujemo deležniki. Poleg državnih in občinskih administracij so to lovska društva, turistične organizacije, različni direktorati, zavodi, ki delujejo na območju Pohorja (prim. Danev et al. 2010). Prek metodologije družbenih omrežij so lahko ljudje sočasno člani različnih skupin in interesov.

zadolževali in tako na dolgi rok obremenili posest: s tem so povečali pritisk na mlado generacijo oziroma zmanjšali njen manipulativni prostor in odnos do "tradicije".⁸

Materialna in ideološka reprodukcija kmečkih gospodinjev

Za ohranjanje nesnovne dediščine kmetijsko-gospodarskih območij je posredno najodločilnejši prispevek Kmetijsko gospodarske zbornice in Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Na evropski ravni je ta sektor deležen največjih subvencij, prav ta mehanizem pa na dolgi rok zagotavlja kontinuiteto nesnovne dediščine, pa naj bo ta v očeh drugih resorjev in parcialnih pogledov sprejemljiva ali ne.⁹ Toda da bi kmečka gospodarstva, njihova znanja, družbene prakse in "identiteta" preživel, se mora nesnovna dediščina prav tako prilagajati spremembam na evropskem in svetovnem tržišču. Programi razvoja podeželja se osredotočajo predvsem na ekonomsko bazo kmečkih gospodarstev (gospodinjev) in vključujejo usposabljanje za delo v kmetijstvu in gozdarstvu, pomoč mladim prevzemnikom kmetij, zgodnje upokojevanje kmetov, posodabljanje kmetijskih gospodarstev, povečanje gospodarske vrednosti gozdov, dodajanje vrednosti kmetijskim in gozdarskim proizvodom, izboljšanje in razvoj infrastrukture, sodelovanje kmetijskih proizvajalcev v shemah kakovosti hrane, podporo skupinam proizvajalcev pri dejavnostih informiranja in pospeševanja prodaje, podporo za ustanavljanje in delovanje skupin proizvajalcev, kmetijsko okoljska plačila, izravnalna plačila za območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja, diverzifikacijo v nekmetijske dejavnosti ter podporo ustanavljanju in razvoju mikropodjetij (MKGP 2007).

109

Taksonomija in finančni viri ministrstva za kmetijstvo in programa razvoja podeželja se zdijo veliko bolj obetavni in realni za (neposredno) ohranjanje nesnovne kulturne dediščine kmetijsko-gozdarskih območij in gospodinjev kot zgolj humanistično-kulturološki pristop varuhov kulturne dediščine in snovalcev Registra nesnovne dediščine. Kmetijski razvoj podeželja skrbi za materialno eksistenco nosilcev kulture, dediščino pušča kot dodatek, privatne/intimne nesnovne kulturne dediščine pa ne zaznava. Evidentiranje in trženje družinske in gospodinjske intimnosti bi gotovo najmočneje poseglo v bazično sfero nesnovne dediščine, zato nemara tudi Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine ostaja le na ravni širše skupnosti, njenih praznikov, ritualov, ustnega izročila, obrtnih znanj.

S takim prostorskim/časovnim pozicioniranjem javna/civilna sfera nesnovne kulturne dediščine skupnosti po eni strani amortizira in absorbira tržne pritiske v smeri gospodinjske nesnovne dediščine. Po drugi strani pa se pogajalski procesi v načrtovanih in v obstoječih zavarovanih območij narave vrtijo okoli pravic in dolžnosti lokalnega prebivalstva – na Pohorju okoli kmetijskih in gozdarskih. Stroški vzdrževanja ekološko redefiniranega družbenega sistema (safeguarding!) se prenašajo na raven družinske

⁸ Primerjaj s kmetijsko problematiko v obdobju od 1848 do 1948 (Lazarević 1994).

⁹ Kmetje, kmetijske organizacije, podjetja in razvoj podeželja prejmejo približno 55 milijard evrov na leto. To znaša več kot 40 odstotkov celotnega letnega proračuna Evropske unije. Največ denarja prejme živilskopredelovalna industrija (Zgaga 2010).

ekonomije oziroma gospodinjstva, saj je mogoče v življenjskem prostoru obstati le ob povečevanju ekonomsko neovrednotenih dejavnosti: podaljševanje delovnega časa, dnevne ali trajne delovne migracije, črpanje gospodinjskih rezerv, vključevanje slabo plačanega in nizko kvalificiranega (migrantskega) dela, tudi patologije vsakdanjega življenja in podobno. Druga možnost ali rešitev/prilagoditev kmečkih skupnosti je povečevanje odvisnosti od nacionalne in nadnacionalne (evropske) politike subvencij, nadomestil.

Nesovna dediščina

110

Nesovna kulturna dediščina, kot jo zastavlja konvencija UNESCO, je le majhen časovni in prostorski izsek pestrosti življenjskih načinov, ki bi jih po svoji kvaliteti lahko uvrstili v sklop te dediščine. Nesovne kulturne dediščine iz privatne oziroma gospodinjske sfere – prenašanje znanja o naravi in kozmosu (naravna dediščina, etnobotanika – vrtičkarstvo), jezik in komunikacija ter pripovedništvo in vzgoja, simbolne hierarhije v gospodinjstvu, tudi medsosedska pomoč ipd. – so v konvenciji in upravljavskih načrtih varovanih območij narave najbolj neznane in zapostavljene. Na zavarovanih območjih jih še dodatno duši ekološka generalizacija. Po drugi strani je nesovna dediščina na ravni lokalnih in regionalnih kolektivnosti najbolj izpostavljena in izkoriščana: skupinske dejavnosti in prazničnosti s področja sekundarne socializacije in identifikacije se uporabljajo v turističnem trženju in doživljanju. Te dejavnosti so sicer v nasprotju s poslanstvom zavarovanih območij, vendar predstavljajo pomemben finančni vir za naravovarstvene investicije.

Četudi se zdi evidenca družinskih/gospodinjskih nesovnih dediščin (znanj, tradicij, načinov življenja) nemogoč projekt in po svoje prav tako esencialističen, kot očitamo konvenciji UNESCO, se zdi, da se lahko na ta način izognemo eno-nacionalističnim konotacijam in nesovno dediščino povežemo z ekonomskimi in političnimi pogoji in potrebami konkretnih informatorjev.

LITERATURA IN VIRI

BASKAR, Bojan

1999 Antropološka zgodovina, ki je politična antropologija. V: *Evropa in ljudstva brez zgodovine* / E. R. Wolf. Ljubljana: SH – Zavod za založniško dejavnost. Str. 293–324.

2005 Avstro-ogrska zapuščina: ali je možna dediščina multinacionalnega imperija. V: *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Str. 41–52.

BAŠ, Angelos

1967 *Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju v dobi kapitalistične izrabe gozdov*. Maribor: Obzorja.

1978 O "ljudstvu" in "ljudskem" v slovenski etnologiji. V: *Pogledi na etnologijo*. Ljubljana: Partizanska knjiga. Str. 67–115.

BAŠ, Angelos (ur.)

1980 *Slovensko ljudsko izročilo: pregled etnologije Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

BOGATAJ, Janez; HAZLER Vito

1996 Regionalizacija. *Enciklopedija Slovenije 10*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 147–149.

BOURDIEU, Pierre

1977 *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

- CBD
1992 Convention on biological diversity: UN Conference on environment and development (UNCED). <<http://www.cbd.int>> [5. 5. 2010].
- CPWCNH
1972 Convention for the protection of the world cultural and natural heritage. Paris: UNESCO. <<http://whc.unesco.org/en/conventiontext>> [5. 5. 2010].
- CSICH
2003 Convention for the safeguarding of intangible cultural heritage. Paris: UNESCO. <<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/01852-EN.pdf>> [20. 4. 2010].
- ČEBULJ-SAJKO, Breda
2008 Raziskovanja življenjskih zgodb v slovenski etnologiji: kaj je novega na tem področju po letu 1990. V: *Jezik in slovestvo* 53, št. 3/4, str. 115–129.
- DANEV, Gregor et al.
2010 NATREG – Procesni načrt izdelave osnutka Načrta upravljanja pilotnega območja Pohorje 2010. Ljubljana: Zavod RS za varstvo narave. <http://www.zrsvn.si/dokumenti/64/2/2010/NATREG_Procesni_nacrt_izdelave_pod_nacrta_upr_Pohorje_lekt_1949.pdf> [2. 7. 2010]
- DCD
2002 Declaration on cultural diversity. Paris: UNESCO. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>> [13. 5. 2010]
- ERVIN, Alexander M.
2000 *Applied anthropology: tools and perspectives for contemporary practice*. Boston ... [etc.]: Allyn nad Bacon.
- FIKFAK, Jurij
2003 Od tradicije do produkcije lokalnosti – nekatera izhodišča in pogledi. V: *O pustu, maskah in maskiranju*. Ljubljana: ZRC SAZU. Str. 9–20.
- FOUCAULT, Michel
1991 *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt.
- GIDDENS, Anthony
1979 *Central problems in social theory: action, structure and contradiction in social analysis*. Berkeley: University of California Press.
- GROSS, David
2000 *Lost time: on remembering and forgetting in late modern culture*. Amherst: Univerity of Massachusetts Press.
- GUDEMAN, Stephen
2003 Economic anthropology. V: *Encyclopedia of social and cultural anthropology*. London ... [etc]: Routledge. Str. 172–178.
- HERZFELD, Michael
2003 Essentialism. V: *Encyclopedia of social and cultural anthropology*. London ... [etc]: Routledge. Str. 188–190.
- HOBBSAWN, Eric; RANGER, Terence (ur.)
1983 *The invention of tradition*. Cambridge ... [etc.]: Cambridge University Press.
- HOLÝ, Ladislav
1996 *Anthropological perspectives on kinship*. London, Chicago: Pluto Press.
- HUDALES, Jože
1994 Slovenska družina med vzhodom in zahodom: družinska struktura v Velenju in okolici v 19. stoletju. V: *Celjski zbornik*. Str. 85–108.
- ICHD
2003 Intangible cultural heritage domains. Paris: UNESCO <<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/01857-EN.pdf>> [20. 4. 2010].
- JEZERNIK, Božidar
2010 Slovenska kulturna dediščina in politika. V: *Kulturna dediščina in identiteta*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Str. 7–29.
- KREMENŠEK, Slavko
1974 Etnološka topografija slovenskega etničnega prostora. *Traditiones* 3, str. 189–191.
1985 Način življenja 1. V: *Etnološki razgledi in dileme* 2. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Oddelek za etnologijo. Str. 102–167.

- KOTTAK, Konrad P.
1999 The new ecology. *American anthropologist* 101, št.1, str. 23–35.
- KOZOROG, Miha
2009 *Antropologija turistične destinacije v nastajanju: prostor, festivali in lokalna identiteta na Tolminskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- LAZAREVIČ, Žarko
1994 *Kmečki dolgovi na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- LEWELLEN, Ted C.
1992 *Political anthropology*. Westport ... [etc.]: Bergin & Garvey.
- LOWENTHAL, David
1998 *The heritage crusade and the spoils of history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MAKAROVIČ, Marija
1978 *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MKCP – MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO, GOZDARSTVO IN PREHRANO
2007 *Program razvoja podeželja 2007–2013*. <http://www.mkgp.gov.si/si/program_razvoja_podezelja_2007_2013> [15. 5. 2010].
- MORRILL, Warren T.; JAMES, Alice V.
1990 Modernization and household formation on St. Bart: continuity and change. *Human ecology* 18, št. 4, str. 457–474.
- NAROTZKY, Suzana
1997 *New directions in economic anthropology*. London ... [etc.]: Pluto Press.
- NATEK, Milan
1992 Prebivalstvo hribovskih kmetij na Pohorju. *Socialna geografija v teoriji in praksi* 23, str. 279–296.
- NEUWENHUYNS, Olga
1996 The paradox of child labor and anthropology. *Annual review of anthropology* 25, str. 237–251.
- NOLAN, Riall
2002 *Development anthropology*. Colorado ... [etc.]: Westview Press.
- NOVAK, Vilko
1960 *Slovenska ljudska kultura: oris*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- PINE, Frances
2003 Family. V: *Encyclopedia of social and cultural anthropology*. London [etc]: Routledge. Str. 223–228.
- PHILLIPS, Adrian
2002 *Management guidelines for IUCN*. Gland: IUCN World commission on protected areas.
- PLATTNER, Stuart (ur.)
1991 *Economic Anthropology*. Stanford: Stanford University Press.
- RAMŠAK, Mojca
1994 Renesansa blagih metod. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 30, št. 2, str. 347–355.
- RAPPORT, Nigel; OVERING, Joanna
2003 *Social and cultural anthropology: the key concepts*. London ... [etc.]: Routledge.
- RAVNIK, Mojca
1996 *Bratje, sestre, strniči, zermani: družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti; Koper: Lipa.
- RND
2008 Register nesnovne dediščine kot del enotnega registra kulturne dediščine: CRP Konkurenčnost Slovenije 2006–2013: zaključno poročilo. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <<http://www.zkds.si/filelib/crp/elaborat.pdf>> [10. 5. 2010].
- ROSCOE, Paul B.
1993 Politics and political centralization: a new approach to political evolution. *Current anthropology* 34, št. 1, str. 11–140.
- SAPIR, Edward
2002 *The psychology of culture: a course of lectures*. Berlin ... [etc.]: Mouton de Gruyter.
- SIMONIČ, Peter
2006 Writing culture for nature conservation: human resources and networks analysis on Pohorje, Slovenia. *Ethnography of protected areas*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in

kulturno antropologijo, Društvo za raziskovanje, trženje in promocijo varovanih območij Slovenije. Str. 217–237.

STANONIK, Marija

2002 Življenjska zgodba – resničnost ali utvara. *Traditiones* 31, št. 1, str. 191–210.

STEWART, Julian

2008 The Great Basin Shoshonean Indians: an example of a family level of sociocultural integration. V: *Environmental anthropology: a historical reader* /M. R. Dove, C. Carpenter (ur.). Malden ... [etc.]: Blackwell Publishing. Str. 168–180.

WALLERSTEIN, Immanuel

2006 *Uvod v analizo svetovnih sistemov*. Ljubljana: Založba /*cf.

WIICH

2003 What is intangible cultural heritage. Paris: UNESCO <<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/01851-EN.pdf>> [20. 4. 2010].

ZAKON

2004 Zakon o ohranjanju narave. *Uradni list RS* 14, št. 96, str. 11 542–11 574.

2008 Zakon o varstvu kulturne dediščine. *Uradni list RS* 18, št. 16, str. 1121–1145.

ZGAGA, Blaž

2010 Seznam največjih 100 prejemnikov kmetijskih subvencij. *Vest.si*. (4. 5. 2010) <<http://www.vest.si/2010/05/04/seznam-najvecjih-100-prejemnikov-kmetijskih-subvencij>> [15. 5. 2010].

BESEDA O AVTORJU

Peter Simonič, dr., je docent na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Raziskuje na področju politične, ekonomske in ekološke antropologije ter kulturnega menedžmenta in etnologije Balkana. Je avtor številnih člankov in dveh monografij: *Pustovanje in karneval v Mariboru* (2003) ter *Kaj si bo narod mislil? Ritual slovenske državnosti* (2009).

ABOUT THE AUTHOR

Peter Simonič, Ph. D., is an assistant lecturer at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, University of Ljubljana. His research focuses on political, economic and ecological anthropology, cultural management, and the ethnology of the Balkans. He has published many articles and two monographs: *Pustovanje in karneval v Mariboru* (2003) and *Kaj si bo narod mislil? Ritual slovenske državnosti* (2009).

SUMMARY

THE INTANGIBLE HERITAGE OF PROTECTED NATURAL AREAS

Modern society and culture define themselves among others through the conceptual relationships between traditional and modern, the West and the periphery, public and private, and between developmentalism and environmentalism. These divisions influence our understanding and use of the material and intangible cultural heritage, which are important identity anchors of communities.

Modern anthropology designates the individual as the basic constitutive element of culture, i.e. the individual who positions himself in the family, household, and wider society through social networks. The household appears to be the proper concept to explain the mission and limitations

of the concept of intangible heritage. What dominates in the field of intangible heritage (UNESCO 2003) is the interest in social practises, craftsmanship, rituals, language, and oral literature. This paper confronts the so-called living heritage, which is unfold, recorded and protected at the level of a community's public life, with the so-called lived heritage, which takes place as a way of life in the sphere of a family and peasant household in a (planned) natural area.

The lived heritage of families and households renews itself materially and ideologically in relation to two groups: the creators of registers of intangible heritage and the European and national agriculture and forestry policies, which through legislation and subsidies economically determine and maintain numerous (Pohorje) households/farms, and in doing so have an impact on the "preservation" of their intangible heritage.

114 The planners and managers of protected areas are not interested in the diversity of individuals and households and their intangible cultural heritages, even though most of the concrete "traditional" knowledge on the natural environment and the cosmos has been gathered precisely in this "isolated" sphere, knowledge that deserves to be included in the management of the cultural landscape.